
Michael Loux, *Metafizika: suvremen uvod*, preveo Zvonimir Čuljak, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu – Hrvatski studiji, 2010, 348 str.

Knjiga Michaela Louxa *Metafizika: suvremen uvod* predstavlja iznimno bogat, kvalitetan i, što je možda najvažnije, krajnje jasan prikaz udžbeničkog tipa svih relevantnih aspekata ove filozofijske discipline. Devet problematski, precizno strukturiranih poglavlja obrađuju pregršt tema, od najtrajnije filozofske rasprave između realista i nominalista, preko problema naravi bića kao bića, čudnovate egzistencije propozicija, fenomena uzrokovanja i odnosa nužnog i mogućeg, do naravi vremena i iznimno zanimljive pozicije antirealizma. Svako poglavlje započinje kratkim pregledom i vjerodostojnom sintezom obrađenih tema, u čemu se vidi autora otvorenost čitateljstvu, te praktična upotrebljivost knjige u obliku udžbenika. Iako piše iz analitičke perspektive, Loux nikada ne zaboravlja na antičke i kontinentalne autore, kao što su primjerice Aristotel, Platon ili Kant, čime uspostavlja mogućnost povijesnog kontekstualiziranja izvjesnih tema, premda je naglasak stavljen na suvremenu filozofiju i problematski prikaz.

U uvodnom dijelu knjige Loux donosi pregled potencijalnih rješenja za problem određenja metafizike, postavljajući aristotelovsko shvaćanje metafizike kao znanosti o prvim uzrocima i znanosti o biću kao biću naspram reducirane kantovske koncepcije prema kojoj metafizika ocrtava granice svake moguće spoznaje i iskustva, odnosno pojmovne sheme. Loux sam sebe decidirano svrstava u prvi tabor, ali istovremeno pokušava razraditi plauzibilne argumente i protuargumente suprotne strane. Centralno mjesto spora čini ontološki status kategorija kao najopćenitijih grupa bića, bez obzira kako ih definirali: "Postoje li svojstva? Postoje li relacije? Postoje li događaji? Postoje li supstancije? Postoje li propozicije? Postoje li stanja stvari? Postoje li mogući svjetovi?" (28). Metafizika preispituje takva i slična pitanja, pitanja o najelementarnijoj naravi stvarnosti i najopćenitijim oblicima postojanja.

Prvo i drugo poglavlje Loux posvećuje problemu univerzalija, odnosno iskustvenoj činjenici *sličnosti* između prostorno i vremenski odvojenih pojava. Prema metafizičkim realistima, kako ih naziva Loux, univerzalije postoje. Nadosjetilne univerzalije se upojedinačuju, pokazuju i oprimjeruju u osjetilno zamjetljivim pojedinačnostima; najpoznatiji metafizički realisti nesumnjivo je Platon sa svojom teorijom ideja. Međutim, zašto svaka dva predmeta nisu slična u istoj mjeri? Činjenicu da su, primjerice, dva psa sličnija nego pas i mačka, metafizički realisti objašnjavaju tezom kako univerzalije dolaze u "hijerarhijama općenitosti" (35), ali time na-

staje problem preciznog određenja stupnjeva sličnosti. U nastavku teksta Loux tematizira dva fenomena, koja metafizički realizam nastoji objasniti; to su subjektno-predikatni diskurs i apstraktno referiranje. U sklopu subjektno-predikatnog diskursa, predikat rečenice referira na univerzalije, a rečenica može biti istinita samo ako univerzalije doista postoje. Slično je i kada govorimo o apstraktnoj referenciji; apstraktni singularni termini, kao što su trokutastost, mudrost ili hrabrost, moraju referirati na univerzalije kako bi rečenice koje ih sadrže mogle biti istinite. Međutim, u oba se slučaja javlja problem beskonačnog regresa, prvenstveno kroz pojam oprimjerjenja, sudjelovanja ili participacije. Prvo poglavlje završava sporom između platonističke i aristotelovske koncepcije univerzalija; za platoniste, neoprimjerene univerzalije postoje, dok aristotelovci tvrde kako svaka univerzalija mora biti prostorno-vremenski utjelovljena.

U drugom poglavlju Loux razrađuje teoriju suprotstavljenu metafizičkom realizmu – nominalizam. Prema nominalistima, univerzalije ne postoje, a metafizički realizam je nekonzistentna, cirkularna i suviše komplicirana teorija koja ne objašnjava kako čovjek uopće može spoznati univerzalije. Zahtjev za jednostavnošću prvi je formulirao otac nominalizma, William Ockham; svojom britvom Ockham odstranjuje suvišne postulate iz određene teorije, pa tako i hipotezu o univerzalijama iz metafizike. Loux dijeli nominalizam na četiri vrste, različitog intenziteta i opsega, a to su: ekstremni nominalizam, metajezični nominalizam, teorija tropa i fikcionalizam. Ekstremni ili strogi nominalizam svodi stvarnost na konkretne pojedinačnosti, na najelementarnije fizikalne čestice, a sličnost bića prema atributima ostavlja neobjašnjenom. U takvom jednodimenzionalnom modelu bitka, s pojedinačnostima i bez univerzalija, brojni fenomeni ostaju neshvatljivi, što Loux smatra glavnom manom ove inačice nominalizma: "...ondje gdje realist pruža samo jedno, intuitivno zadovoljavajuće razrješenje, strogi nominalist pruža cijelo klupko očito nepovezanih razrješenja" (79). Prvi predstavnik metajezičnog nominalizma bio je Roscelin iz Compiègnea, a njegov suvremeni sljedbenik Wilfrid Sellars. Prema metajezičnom nominalizmu, univerzalije su samo jezični fenomeni, odnosno općeniti izrazi o grupi sličnih pojedinačnosti. Teorija tropa predstavlja treću varijantu nominalizma, prema kojoj atributi bića realno postoje i trebaju se shvatiti kao pojedinačnosti, što znači da dva bića ne mogu imati isti atribut. Prema četvrtom tipu nominalizma, iskazi mogu biti istiniti ako se prema njima ponašamo kao da su u pitanju iskazi o matematičkim entitetima ili o izmišljenim likovima, čiji referent ne postoji: "Središnja ideja iza fikcionalizma jest da s tvrdnjama koje su prividno o apstraktnim entitetima trebamo postupati u velikoj mjeri onako kako postupamo s fikcijskim diskursom" (98). Kao što je istinito da je Ahil ubio Hektora, premda nisu u pitanju realne povijesne ličnosti, tako i rečenice mogu biti istinite, a da ne pretpostavljaju postojanje univerzalija.

Kako je pojedinačno biće strukturirano u ontološkom smislu? Sastoji li se ono od trajno identične podloge, supstrata ili subjekta, i popratnih atributa, kao što sugerira teorija supstrata, ili pak samo od grupe atributa bez supstrata, kao što sugerira teorija svežnja? Teoretičarima supstrata možemo smatrati autore kao što su John Locke, Bertrand Russell i Gustav Bergman; oni "...smatraju da konkretne pojedinačnosti imaju dvije kategorijski različite vrste sastavnica – attribute i same subjekte" (108). No, postoji jedan problem. Budući da niti jedno svojstvo bića ne spada u supstrat, postojanje supstrata nije moguće empirijski dokazati. Upravo su zato autori skloni empirizmu prvi odbacili ideju supstrata, te formuliраli ono što Loux naziva "teorijom svežnja": "Konkretna pojedinačnost, kažu nam, nije ništa više nego 'svežanj', 'grozd', 'zbir' ili gomila empirijski manifestnih atributa koje zdravi razum s njom povezuje" (110). Teoretičari svežnja su George Berkeley, David Hume, kasni Bertrand Russell, A. J. Ayer i D. C. Williams. Umjesto o supstratu, oni govore o zajedničkoj prisutnosti, zajedničkom smještaju, kombinaciji, zajedničkoj zbiljnosti i konsupstancijalizaciji. Dva su prigovora teoriji svežnja. Kao prvo, teorija svežnja ne može objasniti iskaze priricanja svojstava; subjektno-predikatni diskurs tako je uvijek neistinit. Kao drugo, dva grozda iste grupe atributa trebamo shvatiti kao numerički isto biće, u skladu s načelom sastavničke istovjetnosti. Zanimljivo je kako Loux ne svrstava Aristotela u teoretičare supstrata, već u hibridni slučaj ovih dviju paradigmi "...aristotelovsko razjašnjenje relacije između stvari i njezinih atributa predstavlja neku vrstu srednjeg stajališta između razjašnjenja koje pružaju teoretičar svežnja i teoretičar supstrata" (132). Za Aristotela, tvrdi Loux, samo živa bića i najelementarnije pojedinačnosti materije predstavljaju supstanciju. Neživa složena bića nisu supstancije.

Četvrto poglavlje Loux je posvetio propozicijama. Metafizički realizam, tematiziran u prvom poglavlju na problemu univerzalija, ovdje se javlja kao teorija koja zagovara postojanje propozicija. Njoj su bili skloni Bernard Bolzano, Gottlob Frege, G. E. Moore i rani Russell. Da bi objasnili mogućnost izricanja iste stvari pomoću različitih rečenica i u različitim jezicima, oni postuliraju propozicije kao značenja izjavnih rečenica. Propozicije su predmet mišljenja i referenti da-rečenica, sa svojstvom istinitosti ili neistinitosti, zbog čega logika prema njima gaji poseban interes. Dakako, propozicije nisu jedini nosioci istinitosti; metafizički realisti "...nisu jednostavno smatrali da su propozicije bitno prenosioци istinitosnih vrijednosti; smatrali su da su propozicije *primarni* nositelji istinitosti i neistinitosti" (150). Složene rečenice prirodnog jezika mogu se semantički sastaviti od elementarnijih propozicija, i tako zadobiti istinitosnu vrijednost. Kao i u slučaju univerzalija, nominalisti osporavaju pretpostavku metafizičkih realista o postojanju propozicija. Za nominaliste, propozicije

se kao entiteti izvan vremena i prostora ne mogu spoznati od strane utjelovljenog bića kao što je čovjek. One su, u skladu s načelom Ockhamove britve, suvišno i pretjerano teorijsko pseudoobjašnjenje. Na kraju poglavlja Loux razmatra recentnije dileme o opravdanosti pretpostavljanja egzistencije činjenica, stanja stvari i događaja.

Modalni pojmovi mogućnosti, nemogućnosti, nužnosti i kontingentnosti tvore osnovu modalne logike i ontologije mogućih svjetova. Također, valja istaknuti distinkciju između modalnosti *de dicto*, koja obuhvaća cijelu propoziciju, i modalnosti *de re*, koja se odnosi na predmete. Istinitosna vrijednost modalnih rečenica ovisi o svijetu unutar kojeg se one nalaze. Njihovo značenje ne može se podvrgnuti testu ekstenzionalnosti, koji je svojevremeno bio kriterij smislenog filozofskog diskursa, ali ga je zato moguće objasniti kroz grupiranje mogućih svjetova: "...pojmove nužnosti i mogućnosti treba objasniti u terminima kvantifikacije nad svjetovima" (182). Naravno, prvi problem čini status mogućih svjetova. Jedan način da ih objasnimo jest kroz nominalističku perspektivu, kakvu brani David Lewis: "Mogući svijet jest potpun ili sveukupan način na koji bi stvari bile mogle biti, potpun ili sveukupan način na koji su se stvari bile mogle odvijati. Zbiljski svijet, Lewis nam kaže, samo je jedan od mnogih sveukupnih načina na koji bi stvari bile mogle biti, te nije ništa više od mene i 'sveg mog okruženja', on je ono što zovemo univerzumom" (192–193). Za nominalista mogućih svjetova, svojstva su samo funkcije iz mogućih svjetova na skupove predmeta. Lewisov posibilizam naišao je na brojne kritike i alternativna rješenja, od kojih Loux obrađuje aktualizam Alvina Plantinge.

Najkraće poglavlje o uzrokovanju usmjereno je na empirizam Davida Humea. Za Humea, uzrokovanje nije ništa drugo doli ponovljiv slijed dviju pojava – uzroka i učinka. U pitanju je samo mentalna impresija izvjesnog slijeda, nipošto metafizički princip neosporne modalne valjanosti. Napadajući Humeovo shvaćanje uzrokovanja, Thomas Reid navodi primjer dana i noći (jedno ne uzrokuje drugo), a A. C. Ewing primjer s razglasom u Londonu, koji (ne) uzrokuje ulazak radnika u tvornicu u Manchesteru. Za Kanta i njegove sljedbenike, uzrokovanje je apriorna kategorija kroz koju čovjek shvaća svijet. Nastavljači Humeovog modela, poput J. Mackiea, uvode razlikovanje između nužnog i dostatnog uvjeta, te tako anihiliraju neke od upućenih prigovora.

Sedmo poglavlje obrađuje problem vremena, i to prvenstveno kroz promišljanja J. M. E. McTaggarta. On, naime, tvrdi kako vrijeme ne postoji, što je osnova metafizike kao potrage za vječnom i nepromjenjivom strukturom bitka. U svojem argumentu, McTaggart konceptualizira naš govor o vremenu u dva niza: A-niz i B-niz. A-niz je linija vremena sa-

stavljena od događaja ili trenutaka koji posjeduju svojstva *biti prošlo*, *biti sadašnje* i *biti buduće*. B-niz je linija vremena na kojoj događaji ili trenuci imaju svojstva *biti ranije od* i *biti kasnije od*. Glagolska vremena su primjenjiva u B-nizu, ali ne i u A-nizu; A-niz je linearna sekvenca singularnih trenutaka. Prema McTaggartovom argumentu, B-niz zapravo opisuje slijed, a ne promjenu, zbog čega B-niz pretpostavlja A-niz. A kako je A-niz kontradiktoran, budući da određeni događaj ima međusobno nespojiva svojstva *biti prošlo*, *biti sadašnje* i *biti buduće*, sam pojam vremena nije ništa drugo doli puka iluzija. Reakcije na McTaggartov argument su raznolike. B-teoretičari, skloni eternalizmu, odbacuju identifikaciju A-niza i B-niza; A-teoretičari, skloni prezentizmu, tvrde kako A-niz nije kontradiktoran, a iz glagolskih vremena zaključuju na objektivno postojanje vremena. Može se reći da obje struje nastoje razviti plauzibilan diskurs za razumijevanje vremena kao takvog, premda se ne slažu oko njegove ontološke strukture i funkcioniranja jezika. Prijepor ovih paradigmi nastavlja se u predzadnjem poglavlju, poglavlju o vremenskoj egzistenciji pojedinačnog bića.

U osmom poglavlju Loux suprotstavlja dvije metafizičke teorije o trajanju bića u vremenu. Za endurantiste, biće "...postoji u cijelosti i potpuno u svakome od nekoliko različitih vremena" (261), što odgovara našem svakodnevnom iskustvu stvarnosti. Za perdurantiste pak isto biće razlomljeno je u različitim vremenskim trenucima, na nesvodljive faze, etape ili vremenske isječke. Način shvaćanja vremenske egzistencije bića ovisi o određenju vremena u cjelini, tematiziranom u prethodnom poglavlju. Loux primjećuje kako očito postoji logička povezanost tih četiri pozicije: "Prirodni su parovi eternalizam B-teorije s perdurantizmom te prezentizam s endurantizmom" (267). Oni koji brane aktualno postojanje bića branit će i njegovo postojanje prije ili poslije u vremenu; s druge strane, oni koji vrijeme shvaćaju kao fiksiranu sekvencu singularnosti, biće će razlomiti u skladu s vremenskim slijedom.

Louxova *Metafizika* završava prikazom antirealizma, teorije prema kojoj je mogućnost spoznaje uvjetovana ograničenom kompatibilnošću čovjekovih kognitivnih procesa i vanjske objektivne stvarnosti. Nju zagovaraju, među ostalima, Michael Dummett, Hilary Putnam i Willard Quine. Dummett revidira realističku teoriju značenja i korespondencijsku teoriju istine da bi uspostavio semantičku teoriju, prema kojoj istinitim možemo smatrati samo onaj iskaz za koji posjedujemo pouzdane dokaze. Putnam, inspiriran Quineovom tezom o neistraživosti referencije, smatra realističku teoriju značenja nekoherentnom, a čin referiranja dovodi u vezu, ne s vanjskom stvarnošću, nego prvenstveno spram jezika unutar kojeg je čin izvršen.

U konačnici, valja reći kako knjiga Michaela Louxa *Metafizika: suvremen uvod* predstavlja detaljan, kvalitetan i pedantno organiziran udžbenik upotrebljiv u službenim programima sveučilišne nastave filozofije. Premda piše iz analitičke perspektive, Loux ne robuje karakterističnom diskursu i svaku teorijsku poziciju uspijeva konzekventno razložiti u prozno prihvatljivom stilu. Svakako valja istaknuti hrvatsko-engleski rječnik pojmova na kraju knjige, koji može biti iznimno koristan pri daljnjem praćenju srodne literature. Tekst je mjestimično ipak predetaljan i može dovesti do gubljenja u moru informacija, ali ako ga se koristi u kontekstu nastave ili pak uz preporučenu literaturu na kraju svakog poglavlja, taj je problem moguće prilično lako izbjeći. Imajući u vidu trenutno, relativno skromno, stanje sveučilišnih udžbenika iz filozofije na hrvatskom jeziku, prijevod *Metafizike* Michaela Louxa nesumnjivo predstavlja izniman i nezamemariv doprinos toj filozofskoj disciplini danas.

Matko Sorić
matkont@yahoo.com

Luca Malatesti and John McMillan (eds.), *Responsibility and Psychopathy: Interfacing Law, Psychiatry, and Philosophy*, Oxford: Oxford University Press, 2010, pp. 329.

Zbornik radova pod nazivom *Odgovornost i psihopatija: sučeljavanje prava, psihijatrije i filozofije* multidisciplinarna je zbirka stručnih članaka čiji je cilj, kako se iz uvoda zbornika i samog podnaslova može iščitati, povezivanje empirijskih istraživanja sindroma psihopatskog poremećaja s filozofskim i pravnim istraživanjima vezanim uz pojam psihopata te moralne i pravne odgovornosti (1–2). Zbornik je tematski podijeljen u tri dijela koji su sami, uključujući i uvod, podijeljeni u 18 poglavlja, od kojih svako poglavlje, osim jednog (poglavlje 7) predstavlja originalni članak pojedinih autora. Prvi dio sadrži članke vezane uz pitanja pravne odgovornosti i politike prema psihopatima; drugi daje opis i pregled metodologije i istraživanja psihopatskog poremećaja; dok se treći dio bavi filozofskim pitanjima moralne odgovornosti osoba s psihopatskim poremećajem. Svaki dio sadrži vrlo koristan uvod od strane urednika, uz dodatak da uvod u drugi dio ima širu funkciju te sadrži i polemičku notu.